

Tusnády László

A határon túli újabb kisebbségi gyermeklíra antológiája

Értékes gyűjteményt tarthat a kezében az olvasó, Komáromy Sándor összeállításában. A gyermekirodalom szakavatott tudósa, kutatója nagy hiányt pótol, hiszen a határainkon túli irodalomról minden időben lehetett több-kevesebb ismeretünk, de épp a kicsinyeknek szóló újabb versekkel bánt a legmostohabban a közvélemény.

Rousseau szerint a kisgyermekkor az ész álma. Ebből a szép gondolatból nyilvánvalóan következik az a tény, hogy mindaz, ami az embert ekkor éri, rendkívül fontos: az ekkor szerzett benyomások egész egyéniségére, jellemére, világlátására kihatnak. Ősi felfogás szerint még a felnőttet sem helyes álmából felzavarni, viszont a huszadik század többféle szélvihara az elme álmába is bele-belesüvítt, hol háborús szirénával, bombahanggal, ágyúdörejrel, hol a gyermek szívét rezzentő, könyörtelen idegen szóval, hírül adván, hogy az anyanyelv nem kívánatos elemmé, "tényezővé" vált bizonyos helyeken.

A határon túli legkiválóbb költőink gyönyörű választ adtak erre az alapvető emberi jogot sutba dobó, emberi méltóságot megalázó tiltásra. A történelmi szelek túl erősen fújtak, épp ezért a társadalmi bajokat a gyermekek előtt szörnyű lett volna tisztázni, taglalni – a körülmények miatt nem is lehetett volna –, ezért a gyermek előtt is megbolygatott rend helyreállítása volt a legfontosabb, a legszebb feladat,

küldetés: a létre, életre, jövőre készülő emberpalánta ne érezze magát kevesebbnek, mint azok a kortársai, akik a világ szerencsésebb tájain látták meg a napvilágot.

Ezek a versek az emberi létezés vallo-másai. Az emberi eszmélés, lét-derengés hajnalfényei a lélek oly szép, szabad áradásával jelennek meg, hogy a gyermek önmagában és környezetében valami boldog összhangot érez meg. Ezekben a versekben a világnak, a természetnek oly nyugalma jelenik meg, hogy az emberi teljességet akadályozó tényezőknél sokkal nagyobb erőt érez meg a gyermek; történetesen azt, hogy nyelvünk gyönyörű üzenete által, ősi gyökereinket megőrizve egy hatalmas és szép rendnek a része lehet. Hogyha hű marad az anyanyelvhez, azzal csak nyer: a lelket nem szabad megcsonkítani.

Ezek a költemények az egyetemes magyar művelődés részei, ezért felbecsülhetetlen értékű az a munka, amelyet kutatójuk elvégzett, hiszen a nemegyszer fáradságos, nehéz gyűjtésen túl külön jegyzettel is segíti a tanítványait, hogy ezeknek a műveknek a világához közelebb kerüljenek. Az antológia szép és tömör előszavát legszívesebben elejétől végéig idézném, mivel ez lehetetlen, a fenti gondolatok alátámasztására ragadom ki a következőket:

"A határon túli magyar gyermeklíra semmilyen értelmében nem marginális iroda-

lom, hanem az egyetemes magyar irodalom része, különös értéke. Általában tudunk létezéséről, de a részletek szinte alig-alig jutnak el hozzánk. Sőt egyes szerzők és köteteik egyáltalán nem ismertek a hazai olvasók előtt. Pedig a határon túli magyar gyermeklírát olyan értékeket hordoz, amelyek nélkül nem lehet teljes önismeretünk, magyarságtudatunk, helyünk a világban és Európában."

Az antológia azoknak a költőknek az alkotásait mutatja be, akik olyan területen éltek vagy élnek, amely az egykori Magyarországhoz tartozott, de jelenlegi határainkon kívül esik. Rövid ismertetőmben nem térhetek ki minden alkotásra, de még alkotóra sem. Legfontosabb jellemző vonásként a sokrétűséget kívánom hangsúlyozni.

Ahogy az arckép nem csupán az ábrázolt személyt, hanem a festőt is jellemzi, ugyanúgy jellemzik az itt kiválasztott versek az antológia összeállítóját. A költőket illetően is leleplező szerepük van a műveknek. A magyar nyelvterület egymástól távoli részein alkotó művészek hosszú ideig nagyon elszigetelten éltek. Olykor mégis az az ember érzése, mintha "összebeszéltek volna", mintha bizonyos vonatkozásban hatottak volna egymásra, pedig könnyen előfordulhat, hogy műveik létrehozásakor nem sokat tudtak egymásról. A bizonyos hasonlóság egyik okát én az azonos (vagy nagyon hasonló) körülményekben látom, de még inkább abban a tényben, mely minden korban törvényszerűen van jelen: igazán csak úgy alkothat nagyot az ember, ha az életet szolgáló hagyományhoz, az örök forráshoz ragaszkodik. Mindebben igen nagy szerepük van az ősi gyökereknek,

és ez azért fontos, mert népünk létének legfontosabb elemeiről van szó. Nem véletlen, hogy nagy költőink olyan művei kerülnek szép számban középpontba, amelyekben népművészetünk hatása is jelen van, nem külsőséggént, hanem belső látás alapján.

Századunkban az azonosságtudatunkat több esetben érte szőnyegbombázás határokon túl és határokon innen. Ezért feledhetetlenek azok a versek is, amelyekben a településnevek szerepelnek. Elsősorban Dénes György és Kulcsár Ferenc remekeire gondolok. Lehet, hogy a gyermek is tud a helynévtáblák ledöntéséről, eltávolításáról, térképekről való száműzéséről, de a költő a gyermekekben nem az elkeseredés mérgét akarja fokozni, hanem felemeli a költészet örök és magasztos világába ezeket a besározott, eltiport neveket.

A versek olvasásakor azt az értéket találjuk meg, amely a mostoha körülmények között mégis megszületett. A szenvedés tengeréből drágagyöngy tündöklék élénk. Ebből erő sugárzik, és a jövő számára ez szükséges: nagyon fontos ez a gyermekek számára is. A sérült azonosságtudat, a sehova se tartozás panasz helyett több gyönyörű vers adja meg a jövő nemzedékeknek is a törhetetlen és csorbíthatatlan emberi méltóság hitét. Ezek közé tartozik Palocsay Zsigmond "Lépték 1 : 1" című verse is. Ebből idézek:

"...s a Szülőföld léptéke egyenlő mindig / 1:1 - élj hát élelnagyságban benne!"

Erdély, a Felvidék, a Vajdaság és Kárpátalja az otthona, szülőföldje azoknak a gyermekeknek, akik ezekkel a versekkel legkorábban megismerkedtek. A számkra a remekművekkel való találkozás

szép élménye mellett az is nagyon fontos, hogy a körülmények hatalma hogyan, miképpen érintette meg a költők lelkét, ugyanis erről az ember még akarata ellenére is vall, hiszen a nyelv a lélek tükré. Ahogy az anyanyelv veszélyben van, a pusztító erővel szemben csakis nagyobb erő alapján lehet számítani a megmaradásra. Ez ma már csakis az igazi emberi értékben, szellemi minőségben lehet. Ezt találjuk meg a költők hallatlanul nagy nyelvi igényességében is. Aki a pusztulást magába fogadja, abban az él, és ekkor nyugodtan kérdezheti, hogy nyelvében miért legyen igényes? A kiválasztott versekben azt láthatjuk, hogy szinte nőtt a magyar nyelv egyedüli lehetőségeinek a hangsúlyozása. Fokozódtak azok a nyelvi bravúrok, amelyek a Hamlet sírásó-jelenetére emlékeztetnek - oly nyelvi remeklések, amelyekről leginkább lehet azt gondolni, hogy más nyelven mindezt lehetetlen elérni, s ha itt Arany János csodálatos fordítása jut az eszünkbe, akkor csak azt kell hangsúlyoznom, hogy nyelvünk nem ismeri a lehetetlent.

Mindez jellemző az itt szereplő versek ritmikájára is. Lehet olyan elv, összefüggés, szabály, amely alig-alig ismeri a kivételt. Ilyen Arany Jánosnak az a megállapítása, amely szerint a csupa spondeus egyetlen átlagos terjedelmű vessorban is rossz: olyan, mintha a sánta kutya a lábát vonszolná. Ám remek kivételnek számít Kovács András Ferenc "Csillagcsengő" című verse, hiszen ez csupa hosszú szótagból áll. Itt a látszólagos monotónia épp az ellentétébe csap át: nem azt bizonyítja, hogy Aranynak nincs igaza, hanem azt, amit az imént mondtam, hogy költői nyelvünk nem ismeri a lehetetlent. Komáromy Sándor elemzé-

séből tudhatjuk meg, hogy költői eszközei alapján annyira sokszólamú ez a vers, hogy az említett monotónia nélkül talán nem is lenne ilyen szép, sőt a költői eszközök mesteri alkalmazása adja azt, hogy végképp nem érezzük a monotóniát, mint ahogy a fény is elhajlik a nagy tömeg közelében, a költői eszközök ily tökéletesen zsúfolt - halmozott jelenléte is feloldja, megszünteti a különben létező monotóniát, sőt épp ez az ellentét ad különös feszültséget, bájt ennek a versnek.

Egy közösség számára addig él igazán az anyanyelv, amíg az adott közösség érzi, hogy általa a saját teljességét ki tudja fejezni, és ez az önmegvalósulás – a legmagasabb szinten – éppen úgy mutatja fel a nyelv új és új lehetőségeit, mint annak a folyónak a homokja, amely forrásvidékén arany szunnyad a mélyben. A versek formai gazdagságáról röviden túl keveset lehet elmondani. Inkább olyan területeket villantok fel, amelyek elég elhanyagoltak tudományunkban. Csak tisztelettel tudom említeni László Zsigmondnak "A rím varázsa" című könyvét. Ebben József Attila "Ieltár - halt már" ríméről nagyon értékes észrevételt találunk, ám leginkább a hagyományosan szabályos rímek világában merülhetünk el itt, a különlegeseeknek, a rendhagyóknak az igazi felismerése még váratott magára. Miről van szó valójában? Röviden megfogalmazva arról, hogy a "vonat - vonít" -féle rímekkel inkább a költőket bosszantották, csúfolták. Létükről régésrég tudunk, de igazi felismerésük, művészi rendbe állításuk a modern (és itt is szereplő néhány) versben következett be. Ezek az első hallásra "kificamított", "kancsal" rímek valójában ellentétei a legtekintélyesebb rímeknek, olyanoknak,

amelyek már maguk is az igazság hordozói, már eleve bennük is ott van a költő legfontosabb üzenete. Ilyen Csokonai "trillák - Lillák" ríme. Ha a magukat hangtanilag szinte "lejárató" rímek oly szerepet tudnak betölteni, mint ellentétek, a fő tartalmat hordozó (és zenét zengető) tisztarímek, akkor művészi hatásuk rendkívülivé válik, hiszen valami furcsa és nagy feszültséget is érzünk, közben nagy feloldódást is. Olyasmi történik, mint amikor koldusból király lesz. Ilyen esetre sok példát találunk az antológiában. Kovács András Ferenc "Ellobbant a nyár" című versében például a "szőlő -szóló" rim szerepel. Ez már Kosztolányi Dezsőnek is tetszett. A Kovács-versben viszont, épp a költő eredetisége miatt, újszerűen hat: "Jöjj a szőlőhegyre már, / jöjj a szőlőhegyre már."

Barak László hangszerelésében is nagy szerepük van az ilyen rímeknek (például: kurta-körte, ropog-reped, Napot-népet). A "Kancsal kalendárium" érdekességét ez a jelenség adja. A humort még azzal fokozza tovább, hogy a nyolcadik hónap végén a következőket jegyzi meg zárójelben:

"Egyelőre elfogyott e furcsa rím, / ne haragudjatok ezért rám..."

Páskándi Géza "Sün" című költeményét, több művészi eszköz mellett, a "hömpörög – sompolyog" rim színezi. Úgy tapasztalom, hogy a nyelv költői rétege a gyermekeket változatlanul izgatja. Ésszerű korunk a későbbi életkorban sorvasztja, visszafogja sokak beszédében ezt az érdeklődést, hajlamot. A gyermekek például a metaforákat is jobban kedvelik, mint általában a felnőttek.

A gyermekek a játék feledhetetlen élményét találják meg a nyelvben. Ez az érzékenység később is jelen van

nyelvszemléletünkben, ezért Nagy László "Üstökös tündököl" verscíme rendkívüli módon hathat mindenkire. Mi ennek az oka? Az "ö" és az "ü" az előfordulási arány alapján a legritkább hangjaink között van, és bármelyikük színező elemként erősítheti a vers művészi hatását. Páskándi Géza "A fazekas" című költeményében a sok "ö" adja a különös, nagyon eredeti hangulatot:

"Csöbröt dögönyöz, / öblöz köcsögöt,..."
Csorba Béla "kötörörsdi" című versében is hasonló jelenséget észlelhetünk:

"rögöt török örömből / göndör ördög dörömböl: / – körmöd töröd tökfödős! / körmöd töröd tökfödős! / 5 x 5 kő görög-pörög / 5 x 5 kő özönöl!"

Egészen más a sok "e" hatása. A gyermeket ez is izgatja. Ezért jó, hogy van a kötetben eszperente vers-remek. Ez Szalai Borbála "Nyelvbuktató. (Eszperente mese)" című alkotása. Hosszan lehetne beszélni a költemények gyönyörű zeneiségéről. Szépsége, eredetisége miatt okvetlenül fontos megemlítenem Jung Károly "Vadkacsa ballag" című remekét.

Nagy László, a gyermeklélektan kiváló kutatója természetesnek tartotta, hogy a gyermek sokféle képességét úgy próbálja ki, hogy azt a művészeti vagy tudományágat kedveli meg végül igazán, amelyet a legkönnyebben tud elsajátítani, amely a legtöbb élményt nyújtja neki. Ezért jó az, ha korai életszakaszunkban a testvérmúzsákkal úgy találkozunk, hogy azok minél inkább összefonódnak. Palocsay Zsigmond "Ábécébúcsúztató" versében a betűk mellett a hangszerek is felsorakoznak.

Nem a mai fiatalok tehetnek arról, hanem a korábbi nemzedékek, hogy bármilyen típusú iskolában nehezen születik válasz

olyan kérdés kapcsán, amelyben a tanár azt tudakolja, hogy milyen modern irodalmi alkotás győz meg arról, hogy az ember munkája által valósítja meg önmagát. A paraszti életet bemutató versekben mindez oly természetes. A kötetben erre több példát találunk. Elég Kányádi Sándor remekeire gondolni. Merőben más volt a gondolkodása, világlátása annak az embernek, aki a falusi életet jellemző kicsiny állatok közelében nőtt fel. (Ilyen állatok a szereplői Kányádi "Járóka" című versének.) Életünk új menetét nem tudjuk igazán megváltoztatni, de a hajdani élményt ilyen szép versek segítségével nagyon fontos átadni az újabb nemzedékeknek.

A határon túli gyermekirodalom szerzői is, mint a művészek általában, mindenkire számára alkotnak, mindazok számára, akikhez műveik eljutnak. A körülöttük lévő világ, a környezet, részben meghatározza mondanivalójukat, így közelebb állnak ahhoz a földhöz, melyből testük vétetett. A magyar szót leggyakrabban a saját környezetükben élő gyermekek ajkára adják. Ily módon elősegítik azt, hogy az ott megmaradjon.

Kormos István gyakran kérte a költőket, írókat, hogy írjanak a gyermekek számára. Miért fontos ez annyira? Nincs elég klasszikusunk? Van, de az újabb és újabb korokban a gyermekek számára is lehet (és kell) mindig újat mondani. A modern életvitel sok mindenben nem kedvez a gyermekeknek: korunk fő hátrányos helyzeteibe ők kerültek. Sok országban már a megszületéshez való jogukat sem védi a törvény. Ezért nagyon fontos az, hogy a szellemi élet kiválóságai szóljanak hozzájuk, velük azonosulnak.

Ma már a gyermekekhez való közeledés sem felhőtlen: nem egyértelműen szolgál-

ja a gyermeki lélek egészséges fejlődését: a kegyetlenség, az embertelen elvek kultusza körülörvényli a gyermekeket is. Bruno Bettelheim joggal állapította meg az amerikai gyermekfilmek nagy részéről, hogy értéktelenek, sőt károsak.

A fentiekből is láthatjuk, hogy mily nagy jelentősége van annak, hogy a jövő tanítói az igazi értékeket ismerjék meg ezen a téren is.

Még ahol nincs is a körülményeknek a jövőt porlasztó akkora ereje, mint amelyet a határon túl élő magyar gyermekek esetében találhatunk, még ott is sugárnyomás taszítja a kicsinyeket az igazi értékektől. Elég a már említett kegyetlenségre, annak filmbeli kultuszára gondolni. Épp emiatt sorsdöntő, hogy a gyermekek első élménye az anyanyelv legyen. A gyermekirodalom nem olyan, mint valami gyermekkori ruha, melyet végleg levetünk egyszer, és nevetséges lenne, ha felnőttként újra hordani akaránk. Hanem olyan érték, amely beépül az ember lelkébe, világlátásába, és erős vértet ad a későbbi korok ártalmai ellen.

A gyermekirodalom különös szépsége, szinte csodája az, hogy olyan elvont jelenségeket is megéreztet a kicsinyekkel, amelyeket észérvekkel csak jóval később és igen nagy erőfeszítéssel lehet tudatosítani. Ezért szép és ünnepi pillanat, hogy most szellemi életünk ily örvendetes gazdagodásának lehetünk tanúi.

(Négyágú síp – gyermekhangra. A határon túli újabb kisebbségi gyermeklira antológiája, Eötvös József Könyvkiadó, 2000. A bevezetőt írta és válogatta: Komáromy Sándor)